SFÂNTA TREIME - TEMEI ŞI CENTRU AL CULTULUI DIVIN ORTODOX

Pr. Lect. Viorel Sava
Facultatea de Teologie Ortodoxă, Iaşi

1. **Sfânta Biserică - spaţiul în care sălăşluieşte Dumnezeu cel în Treime slăvit**

Contextul în care Biserica îşi desfăşoară misiunea la acest sfârşit de mileniu ne oferă imaginea unei lumi fărâmiţate, predispusă la dezbinări, dar şi pe cea a dorinţei de unitate şi armonizare. Aceasta din urmă ne este oferită de dialogul inter-bisericesc şi interteologic cultivat tot mai intens în ultimele decenii şi fundamentat pe rugăciunea Mântuitorului Iisus Hristos : „Ca toţi să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine şi eu întru Tine, aşa şi aceştia în Noi să fie una” (*In* 17,21). În cuvintele citate sunt cuprinse câteva adevăruri importante pe care Mântuitorul ni le adresează spre a le reţine şi a le împlini. Mai întâi, Hristos ne arată că misiunea Bisericii în lume este aceea de a unifica persoana umană, de a o aduna din risipire şi a o armoniza cu sine, cu semenii şi cu Dumnezeu, de a armoniza persoana privită separat, dar şi integrată în comunitatea rugătoare, de a armoniza, în cele din urmă, comunităţile rugătoare aparţinând diferitor tradiţii[1]. Totodată, rugăciunea Mântuitorului vizează unitatea bisericii care trebuie să reflecte unitatea şi modul de vieţuire al Sfintei Treimi. Biserica *reflectă* unitatea şi modul de viaţă al Sfintei

---

[1] Toate acestea se reflectă în Sfânta Liturghie, în special în ectenia mare ale cărei prime patru cereri vizează realităţile amintite: Cu pace, (în pace cu noi înşine), Domnului să ne rugăm; Pentru pacea de sus (pacea cu Dumnezeu)..., Pentru pacea a toată lumea, pentru bunăstarea sfintelor lui Dumnezeu biserici şi pentru unirea tuturor...; iar în partea finală a Sfintei Liturghii, înainte de rostirea rugăciunii Tatăl nostru, rugăciune comună tuturor tradiţiilor creştine, ne rugăm pentru unirea credinţei. *Cf. Liturghier*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti 1980, 105-106.145.

Treimi şi, totodată, *este* modul de viaţă şi de unitate al Sfintei Treimi făcute accesibile nouă.

> În calitatea ei de icoană a Sfintei Treimi Biserica nu se zideşte ca o icoană paralelă sau independentă de Sfânta Treime, ci ca participare la viaţa treimică şi ca strălucire (reflectare) în lume a acestei participări. Când cineva devine creştin sau membru al Bisericii, aceasta se face prin Botezul în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh. Iar numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh înseamnă Persoana Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Duh. Aşadar, a deveni creştin înseamnă a restabili sau a începe comuniunea cu Sfânta Treime[2].

Unitatea Bisericii după modelul Treimii nu este numai scop care trebuie atins, ci şi realitate care a fost creată de Dumnezeu: „El a creat-o (Biserica) după chipul Său", iar „unitatea Bisericii nu este o consecinţă a gândirii, ci un reflex al unităţii mistice a Sfintei Treimi"[3].

Din cele de mai sus, biserica ne apare ca locaş în care sălăşluieşte Dumnezeu cel în Treime slăvit. In acest fel a fost văzută şi înţeleasă încă din primele secole creştine. Origen, spre exemplu, a spus că „Biserica este plină de Treime"[4]. Tâlcuitorii liturgici de mai târziu vor dezvolta aceste idei şi vor arăta că Biserica este chipul văzut al împărăţiei lui Dumnezeu, este locul în care Dumnezeu petrece împreună cu Sfinţii săi şi cu toţi aceia care voiesc să se sfinţească. In secolul al VIII-lea, Sfântul Gherman, patriarhul Constantinopolului, în tâlcuirea sa duhovnicească a consemnat următoarele: „Biserica este cerul pe pământ, în care locuieşte şi se preumblă Dumnezeu, care este în cer; ...ea este preaslăvită mai mult decât Cortul Mărturiei lui Moise, a fost preînchipuită de patriarhi, întemeiată de Sfinţii Apostoli..., vestită de proroci şi împodobită de ierarhi, desăvârşită de către martiri şi aşezată pe sfintele

---

[2] D.I. CIOBOTEA, „Dorul după Biserica nedespărţită sau apelul tainic şi irezistibil al iubirii treimice", *Ortodoxia* 34/4 (1982), 593.

[3] Arhimandritul VASILIOS, *Intrarea în Împărăţie. Iniţiere în taina liturgică a unităţii Ortodoxiei*, Deisis, Sibiu 1996, 42.

[4] ORIGENE, *Selecta în Psalm*, 23, 1, PG 12, 1265, citat de D.I. CIOBOTEA, „Dorul după Biserica nedespărţită...", 593.

moaşte ale acestora, ca pe un tron"[5]. În Rânduiala sfinţirii bisericii noi se spune că biserica este locul în care Dumnezeu ascultă rugăciunile robilor Săi[6].

Sfântul Simeon al Tesalonicului merge şi mai departe precizând faptul că sfinţenia bisericii este dată de prezenţa lui Dumnezeu în ea, iar cele trei părţi principale ale locaşului de cult (altar, naos şi pronaos) au în viziunea aceluiaşi tâlcuitor, o semnificaţie trinitară: „Ca o casă a lui Dumnezeu, biserica închipuieşte toată lumea, pentru că Dumnezeu este pretutindeni şi peste toate, şi biserica, arătând aceasta, se împarte în trei, căci şi Dumnezeu este Treime..."[7].

După afirmaţia unui teolog al secolului nostru, Biserica este răspunsul dat de Dumnezeu nostalgiei omului după raiul pierdut[8]. Acolo, protopărinţii petreceau contemplând măreţiile lui Dumnezeu în prezenţa Tatălui care îşi purta paşii prin rai în răcoarea serii, în prezenţa Fiului, cuvântul care se rostea oamenilor şi în prezenţa Duhului Sfânt, care se purta pe deasupra apelor încălzind şi dând viaţă. Aici, în Biserică, cei ce cred, îl iubesc pe Dumnezeu şi păzesc poruncile lui sunt încălziţi sub aripile Duhului Sfânt prezent din ziua Cincizecimii şi până la sfârşitul veacurilor, sunt martorii Jertfei şi Învierii Mântuitorului Hristos şi părtaşi

---

[5] GHERMAN AL CONSTANTINOPOLULUI, „Descriere a Bisericii şi tâlcuire mistică", *Mitropolia Olteniei* 5-6 (1964) 357.

[6] „Stăpâne, Doamne Dumnezeul nostru, nădejdea tuturor marginilor pământului, auzi-ne pe noi păcătoşii, rugămu-ne ţie şi trimite pe Sfântul Duh cel închinat şi atotputernic şi sfinţeşte locaşul acesta. Umple-l pe el de lumina cea veşnică şi-l alege pe el locaş plăcut ţie, fă-l pe el a fi liman celor înviforaţi, tămăduire patimilor, scăpare bolnavilor, izgonire diavolilor. Să fie ochii tăi deschişi către el ziua şi noaptea, şi urechile tale luând aminte spre rugăciunile celor ce cu frică şi cu smerenie intră în el şi cheamă preacinstitul şi de mare cuviinţă numele tău. Şi oricâte vor cere, tu vei auzi în cer, sus, şi vei face milă şi milostiv vei fi lor", *Arhieraticon,* Bucureşti 1993, 161.

[7] SIMEON, Arhiepiscopul Tesalonicului, „Despre biserică şi târnosirea ei" şi „Explicare despre Sfânta Biserică", în *Tratat asupra tuturor dogmelor credinţei noastre ortodoxe,* ed. T. TEODORESCU, Bucureşti 1865-1866, 121.253. *Cf.* şi E. BRANISTE, *Liturgica generală*, Bucureşti 1993², 390.

[8] P. EVDOKIMOV, *Ortodoxie,* Neuchâtel 1965, 212, citat de E. BRANISTE, *Liturgica generală*, 389-390.

la ospăţul Stăpânului şi îl descoperă pe Tatăl pe care însuşi Hristos îl arată întru sine[9].

În cele din urmă, referindu-ne la rugăciunea Mântuitorului, trebuie să scoatem în evidenţă o realitate mai puţin pusă în valoare de bisericile şi confesiunile mai noi rezultate din Reformă şi din fragmentarea acestora. Când Mântuitorul îşi exprimă dorinţa de unitate a Bisericii, unitate care trebuie să fie după modelul Sfintei Treimi, el exprimă această dorinţă rugându-se. Aceasta înseamnă că Hristos ne oferă nu numai modelul unităţii Bisericii, ci şi obiectul, temelia şi centrul rugăciunii. Iar aceasta este Sfânta Treime. De aici, se desprind două idei esenţiale: mai întâi, aceea că spaţiul liturgic este spaţiul sălăşluirii Treimei celei de-o fiinţă şi nedespărţite şi al preamăririi ei prin rânduielile de cult. În al doilea rând, se desprinde ideea că împlinirea dorinţei Mântuitorului este, în cele din urmă, rezultatul rugăciunii stăruitoare, prin care pe toate le dobândim şi toate sunt posibile. Astfel, între Biserică şi rugăciunea ei există o legătură foarte strânsă şi foarte profundă, amândouă având ca temelie şi centru Sfânta Treime. „Biserica e treimică, pentru că e liturgică sau liturghisitoare, pentru că slujeşte Dumnezeului întreit şi se uneşte cu el în Taine; sau, numai fiindcă e treimică poate fi liturghisitoare, dând putinţa membrilor să se dăruiască prin Fiul în Duhul, Tatălui, şi unii altora...”[10].

Un teolog liturgist contemporan[11] a afirmat că o contribuţie majoră în mişcarea ecumenică şi la apropierea dintre Biserici o poate aduce cunoaşterea vieţii liturgice în vederea descoperirii patrimoniului comun

---

[9] In anafora liturgică din Liturghia Sfântului Vasile cel Mare se exprimă acest adevăr. Hristos este prezentat aici ca: „...chipul bunătăţii Tale (al Tatălui), pecete asemenea chipului, care întru sine te arată pe tine, Tată, Cuvânt viu, Dumnezeu adevărat, înţelepciune mai înainte de veci, viaţă, sfinţire, putere...”, *Liturghier*, 197.

[10] D. STANILOAE, *Spiritualitate şi Comuniune în Liturghia Ortodoxă*, Mitropolia Olteniei, Craiova 1986, 394.

[11] Este vorba de Profesorul Philip Harnoncourt de la Facultatea de Teologie Catolică din Graz care a însoţit pe Eminenţa sa Cardinalul Christoph Von Schonborn în vizita făcută în Mitropolia Moldovei şi Bucovinei şi la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Iaşi, în perioada 8-9 mai 2000.

al elementelor unificatoare. Şi aceasta pe bună dreptate, dacă avem în vedere că argumentarea istorică, biblică şi dogmatică au fost adesea polemice. Cunoaşterea manifestărilor liturgice, a tezaurului liturgic oferă şansa întâlnirii în duhul păcii, stare specifică rugăciunii, ea însăşi fiind un mod al prezenţei şi manifestării Duhului Sfânt, „care se roagă în noi cu suspine negrăite" (*Rom* 8,26).

2. **Sfânta Liturghie - imn de laudă a Sfintei Treimi şi rugăciune de mărturisire a credinţei în Sfânta Treime.**

În cadrul cultului divin, dogma devine rugăciune, iar rugăciunea face dogma accesibilă şi ne ajută să ne adâncim în cunoaşterea lui Dumnezeu. Acesta, de altfel, este şi sensul arhicunoscutei formule: „Dacă eşti teolog, roagă-te şi dacă te-ai rugat cu adevărat, atunci eşti teolog".

Sfânta Liturghie este imnul de slavă desăvârşit pe care Biserica îl aduce Sfintei Treimi şi, totodată, rânduiala de slujbă în care rugăciunea devine formulă de credinţă, instrument de mărturisire şi de apărare a credinţei în şi despre Sfânta Treime.

> Întreaga Sfântă Liturghie... este o introducere spirituală progresivă în Împărăţia sau Comuniunea Sfintei Treimi. Împărtăşirea (comuniunea) euharistică cu Trupul şi Sângele lui Hristos este, de fapt, culmea acestei comuniuni cu Treimea în viaţa sacramentală. Prin invocarea Sfântului Duh (Epicleza), pâinea şi vinul devin Trupul şi Sângele lui Hristos cel din Treime. Astfel, Sfântul Duh revelează euharisticul ca fiind trinitar şi eclezialul ca fiind euharistic[12].

În Sfânta Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur, Persoanele Sfintei Treimi sunt pomenite la un loc de 25 de ori[13], iar separat sau câte două

[12] D.I. CIOBOTEA, „Dorul după Biserica nedespărţită...", 593.

[13] În formula de binecuvântare: „Binecuvântată este împărăţia a Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Duh..."; de 11 ori în ecfonise, rostite cu voce tare sau în taină, în primele două antifoane; în imnul: „Pe Tatăl, pe Fiul şi pe Sfântul Duh, Treimea cea de o fiinţă şi nedespărţită"; în crez; în formula de binecuvântare a credincioşilor: „Harul Domnului nostru Iisus Hristos şi dragostea lui Dumnezeu Tatăl..." (preluată din *2Cor* 13,13); în imnul: „Cu vrednicie şi cu dreptate este a ne închina Tatălui şi

deodată în 19 locuri[14].

Preamărirea Sfintei Treimi şi mărturisirea credinţei în ea începe chiar cu formula de binecuvântare: „Binecuvântată este împărăţia Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor”. În această formulă de binecuvântare, Părintele Stăniloae descoperă şase înţelesuri:

a) Lauda Împărăţiei Sfintei Treimi exprimă voinţa comunităţii rugătoare de a intra în ea, căci cel ce laudă ceva doreşte să se împărtăşească de ceea ce laudă;

b) Impărăţia pe care o binecuvântăm este Împărăţia Tatălui ceresc iubitor, a Fiului devenit prin întrupare Fratele cel mai iubitor al nostru şi a Duhului Sfânt, curăţitorul nostru de păcate şi eliberatorul de patimi;

c) Fiind împărăţia dragostei, ea are sensul unei comuniuni a celor ce

---

Fiului şi Sfântului Duh, Treimei celei de o fiinţă şi nedespărţită şi în rugăciunea citită de preot în taină în timpul acestui imn”; în imnul: „Sfânt, Sfânt, Sfânt, Domnul Savaot!...” şi în rugăciunea citită de preot în taină în timpul cântării lui; în imnul: „Am văzut lumina cea adevărată...”; în finalul rugăciunii amvonului şi în troparul: „În mormânt cu trupul...” rostit atât în finalul Proscomidiei, în timpul cădirii, cât şi după Vohodul Mare.

[14] *Persoana Fiului* este pomenită în imnul: „Veniţi să ne închinăm...”, în rugăciunea din timpul cântării heruvimice, în ectenia cererilor la sărutarea păcii în formula de binecuvântare a credincioşilor: „Şi să fie milele merelui Dumnezeu”, în rugăciunile care preced împărtăşirea, în rugăciunile care însoţesc punerea părticelelor *NI* şi *KA* în Sfântul Potir şi a miridelor pentru cele nouă cete de sfinţi, în rugăciunea Plinirea Legii... şi în rânduiala apolisului.

Persoana Tatălui şi a Fiului sunt pomenite împreună în rugăciunea pentru cei chemaţi, în rugăciunea: „Ia aminte, Doamne Iisuse Hristoase...” care precede împărtăşirea şi în imnul Unul Sfânt...

Persoana Tatălui şi a Sfântului Duh sunt pomenite în rugăciunea întâia pentru credincioşi, în rugăciunea punerii - înainte rostită după aşezarea Cinstitelor Daruri pe Sfânta Masă, în ectenia cererilor care precede rugăciunea Tatăl nostru, în stihul: „Ca iubitorul de oameni...”,

Persoana Fiului şi a Sfântului Duh sunt pomenite în rugăciunea Ceasului III care precedă Epicleza.

Persoana Tatălui este pomenită în formula de introducere a rugăciunii Tatăl nostru.

Persoana Duhului Sfânt este pomenită în stihul luat din *Ps* 50 „Nu mă lepăda de la faţa Ta...” intercalat întreitei rostiri a rugăciunii Ceasului III şi în Epicleză.

fac parte din ea, comuniune ce sporeşte cu fiecare Sfântă Liturghie;

d) Rostirea acestei formule de binecuvântare ne deschide perspectiva eshatologică a fericirii veşnice în împărăţia veşnică a Sfintei Treimi;

e) Împărăţia aceasta ni s-a deschis prin Fiul lui Dumnezeu care prin Jertfă a biruit moartea. Prin aceasta ne-a arătat iubirea veşnică şi nesfârşită a lui Dumnezeu cel în Treime, cât şi modul prin care putem intra în acea Împărăţie;

f) Ca o concluzie la cele de mai sus, Liturghia de la începutul ei ne apare ca o sărbătoare adevărată, plină de lumină în prezenţa Sfintei Treimi[15]. Această lumină a Sfintei Treimi este mai întâi anunţată, cerută apoi în rugăciune, când spunem: „Străluceşte în inimile noastre, Iubitorule de oameni, Stăpâne, lumina cea curată a cunoaşterii Dumnezeirii Tale..."[16] şi experimentată, în cele din urmă, de participanţii la Sfânta Liturghie: „Am văzut lumina cea adevărată, am primit Duhul cel ceresc, am aflat credinţa cea adevărată, nedespărţitei Sfintei Treimi închinându-ne, că aceasta ne-a mântuit pe noi",[17] exclamăm în finalul Sfintei Liturghii, după ce ne-am împărtăşit.

Unele dintre imnurile pe care le întâlnim în prima parte a Sfintei Liturghii, Liturghia Catehumenilor, şi care au conţinut trinitar, au vârste venerabile şi apar aici din două motive: pe de o parte, pentru a face din întreaga Sfântă Liturghie un imn de preamărire adresat Sfintei Treimi, iar pe de altă parte, pentru a propăvădui participanţilor la slujbă învăţătura despre Sfânta Treime, având în vedere că această primă parte a Sfintei Liturghii are un pronunţat caracter didactic. Ne referim aici la imnul: „Unule-Născut..." a cărui alcătuire este atribuită împăratului Justinian (527-565)[18] şi la imnul Trisaghion despre care toţi tâlcuitorii spun că este adresat Sfintei Treimi. Astfel, expresia „Sfinte Dumnezeule", este adresată lui Dumnezeu-Tatăl, existenţa absolută. Cel ce a grăit lui Moise: „Eu sunt Cel ce sunt"; expresia "Sfinte tare" este adresată lui Dumnezeu-

---

[15] D. STANILOAE, *Spiritualitate şi Comuniune în Liturghia Ortodoxă*, 134.

[16] Din rugăciunea care precede citirea Sfintei Evanghelii, *Liturghier*, 115.

[17] *Liturghier*, 156.

[18] GHERMAN AL CONSTANTINOPOLULUI, „Expunere despre biserică şi studiu mistic despre Liturghie", citat de P. VINTILESCU, *Liturghierul explicat*, Bucureşti 1998[2], 170.

Fiul, „Cel viu şi lucrător” (*Evr* 4,12), care a biruit pe diavol şi ne-a dat puterea să-l biruim şi noi; expresia „Sfinte fără de moarte” este adresată lui Dumnezeu-Duhul Sfânt, cel făcător de viaţă; iar formula de încheiere „miluieşte-ne pe noi” se adresează uniunii treimice[19]. Dacă originile acestui din urmă imn nu sunt sigure, se ştie cu certitudine că el a fost introdus în rânduiala Sfintei Liturghii în secolul V[20].

Anafora liturgică este precedată de o serie de elemente care pregătesc pe slujitori şi întreaga comunitate în vederea participării la cele două momente care urmează: sfinţirea darurilor şi împărtăşirea. Aceste elemente pregătitoare constau în dialogul dintre preotul slujitor şi comunitate, concretizat în formula: „Să ne iubim unii pe alţii ca într-un gând să mărturisim”, rostită de preot, iar comunitatea (corul) răspunde: „Pe Tatăl, pe Fiul şi pe Sfântul Duh, Treimea cea de o fiinţă şi nedespărţită; urmează apoi sărutarea păcii şi rostirea Crezului. Toate aceste trei elemente au în comun ideea că Sfânta Treime este temeiul iubirii şi comuniunii inter-umane, dar şi modelul şi sursa iubirii şi comuniunii. Iubirea şi comuniunea sunt mărturii văzute, concrete ale credinţei în Sfânta Treime care, ea însăşi, este iubire şi comuniune. Forma văzută este sărutarea păcii întâlnită ca act liturgic încă de la jumătatea secolului II[21], rânduială restrânsă, în ritualul ortodox, din motive de ordin practic, doar la slujitorii altarului, însă păstrată mai bine în forma ei primară în ritualul catolic.

Mărturisirea Crezului este un moment foarte important în structura Sfintei Liturghii.

> În centrul Simbolului de credinţă stau articolele în care mărturisim opera Sfintei Treimi pentru mântuirea noastră, care, din nesfârşita sa iubire de oameni, a trimis pe Unicul Fiu al Tatălui ceresc spre a ne

---

[19] GHERMAN AL CONSTANTINOPOLULUI, „Expunere despre biserică şi studiu mistic despre Liturghie”, citat de P. VINTILESCU, *Liturghierul explicat*, 181. Cf. şi SF. I. DAMASCHIN, *Dogmatica*, III, 10; trad. română în *Izvoarele Ortodoxiei*, I, 169-172. N. CABASILA, *Tâlcuirea Dumnezeieştii Liturghii*, Bucureşti 1989[2], 58-59.

[20] P. VINTILESCU, *Liturghierul explicat*, 181.

[21] SF. IUSTIN, *Apologia I*, LXV, 2-3, PSB 2, 70. „Încetând rugăciunile, spune Sf. Iustin, noi ne îmbrăţişăm unii pe alţii cu sărutarea păcii”.

> răscumpăra şi a ne împăca cu Dumnezeu, împărtăşirea noastră de roadele mântuirii îndeplinindu-se sub lucrarea Duhului Sfânt[22].

Elementele menţionate scot în evidenţă două adevăruri esenţiale adânc înrădăcinate în Noul Testament şi în Tradiţia Sfântă, şi anume: comuniunea de iubire cu Dumnezeu şi cu semenii este condiţie fundamentală pentru participarea la săvârşirea Sfintei Jertfe şi la împărtăşirea din ea. Urmarea cea dintâi a căderii este „instabilitatea în iubire"[23], pierderea comuniunii cu Dumnezeu şi dezbinarea. Din acest motiv, în primele secole creştine, disciplina canonică, comună Răsăritului şi Apusului, interzicea participarea la săvârşirea Sfintei Jertfe şi, cu atât mai mult, împărtăşirea din ea, a celor care săvârşiseră păcate grave sau erau certaţi şi în duşmănie cu semenii lor[24]. Al doilea adevăr este acela potrivit căruia nu poate exista comuniune euharistică fără comuniunea în credinţa confirmată şi întărită de Sinoadele ecumenice şi concentrată în Simbolul de credinţă niceno-constantinopolitan. Acest adevăr este subliniat, o dată în plus, în Liturghia ortodoxă, înainte de ritualul împărtăşirii, prin cuvintele: „Unirea credinţei şi împărtăşirea Duhului Sfânt cerând, pe noi înşine şi unii pe alţii şi toată viaţa noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm". Aceasta înseamnă că nu poate exista unire în jurul Sfântului Potir fără unitate de credinţă.

Cea mai importantă parte a Sfintei Liturghii este anaforaua liturgică sau Rugăciunea Sfintei Jertfe, cu cele patru părţi componente ale ei: marea rugăciune euharistică, anamneza, epicleza şi dipticele. Conţinutul acestei rugăciuni este trinitar. Aceasta înseamnă că dacă inima Sfintei Liturghii este Sfânta Treime, Liturghia toată *este plină de Sfânta Treime*.

---

22 P. VINTILESCU, *Liturghierul explicat*, 226.

23 D.I. CIOBOTEA, „Dorul după Biserica nedespărţită...", 587.

24 În rânduiala rugăciunilor de pregătire pentru primirea Sfintei Împărtăşanii, întâlnim următoarea povăţuire: „Trupul Stăpânului vrând să-l primeşti spre hrană, fii cu frică să nu te arzi, că foc este; Sângele lui vrând să-l bei spre împărtăşire *mergi şi cu cei ce te-au întristat te împacă*, şi aşa îndrăzneşte de ia hrana sfântă", *Liturghier*, 280. Vezi şi *Mt* 5,22-24. Din ambele texte rezultă clar că se impune cu atât mai mult împăcarea atunci când *tu* l-ai întristat pe celălalt.

Prima parte a rugăciunii euharistice (numită rugăciunea teologică) este adresată Tatălui[25], a doua parte (numită rugăciunea hristologică) este adresată Fiului[26], iar epicleza nu este altceva decât invocarea Sfântului Duh ca să sfinţească darurile de pâine şi vin[27]. Diptícele (rugăciunea de mijlocire generală pentru cei vii şi pentru cei adormiţi) pomeneşte pe toţi aceia care au adormit întru *dreaptă credinţă* care nu este alta decât cea mărturisită înainte de sfinţirea darurilor, iar dintre cei vii este pomenit în primul rând episcopul locului, garantul păstrării şi propăvăduirii corecte a învăţăturii de credinţă, pentru care comunitatea se roagă ca Dumnezeu să-l dăruiască Sfintei Biserici, *drept învăţând cuvântul adevărului*[28].

În finalul Sfintei Liturghii, credinciosul care a lăudat pe Dumnezeu în Treime şi a experimentat comuniunea de iubire cu Dumnezeu şi cu semenii, trăieşte starea de luminare, ca împărtăşire din Lumina cea cu trei străluciri. De aceea, cântă: „Am văzut lumina cea adevărată, am primit Duhul cel ceresc, am aflat credinţa cea adevărată, nedespărţitei Sfintei Treimi închinându-ne, că Aceasta ne-a mântuit pe noi".

Concluzionând, putem spune că „la fiecare moment al ei, Dumnezeiasca Liturghie ne aduce aminte (şi reactualizează n.n.) dimensiunea trinitară (deci iubitoare) a lui Dumnezeu"[29], Care ni se oferă ca model de iubire şi comuniune pentru relaţiile dintre noi spre a ne atrage tot mai mult în comuniunea de iubire cu El.

3. **Sfânta Treime în rugăciunile şi imnurile ortodoxe**

Cărţile de cult ortodox cuprind un număr foarte mare de rugăciuni şi imnuri cu conţinut trinitar. Prezentarea lor necesită un spaţiu mult mai

---

[25] *Cf.* „Liturghia Sfântului Vasile cel Mare", în *Liturghier*, 196-197.

[26] Cf. „Liturghia Sfântului Vasile cel Mare", 198-200.

[27] *Cf.* „Liturghia Sfântului Vasile cel Mare", 201-202.

[28] *Cf.* „Liturghia Sfântului Vasile cel Mare", 204-205. Pe larg despre Rugăciunea Sfintei Jertfe, *cf.* P. VINTILESCU, *Liturghierul explicat*, 239-284. De asemenea, despre conţinutul trinitar al Sfintei Liturghii, *cf.* B. BOBRINSKOY, *Împărtăşirea Sfântului Duh*, Bucureşti 1999, 95-103.

[29] D. STANILOAE, *Spiritualitate şi Comuniune în Liturghia Ortodoxă*, 392.

mare decât cel pe care ni-l oferă momentul de faţă, de aceea, ne vom opri asupra celor mai semnificative pentru tema de faţă.

În rânduiala actuală a Vecerniei ni s-a păstrat unul din cele mai vechi imnuri cu conţinut trinitar. Ne referim la imnul „Lumină Lină...” a cărui vechime, după afirmaţiile unor istorici, urcă până în secolele II - III. Este un imn adresat Mântuitorului Hristos, dar în care se afirmă clar distincţia Persoanelor Sfintei Treimi şi unitatea lor în Dumnezeire: „... lăudăm pe Tatăl, pe Fiul şi pe Sfântul Duh, Dumnezeu...”. Sfântul Vasile cel Mare, citând într-una din lucrările sale un fragment din acest imn, îl numeşte cântare veche[30]. Se consideră că alcătuirea acestui imn a fost determinată de ereziile hristologice şi trinitare din secolele III - IV[31], când Biserica a folosit imnurile liturgice pentru a propaga, întări şi apăra adevărurile de credinţă. Vechimea acestui text este susţinută şi de existanţa lui în rânduiala Vecerniei din Biserica Siriană Iacobită şi cea Coptă[32].

În rânduiala slujbei Miezonopticii din duminici predomină lauda şi preamărirea Sfintei Treimi. După partea introductivă a rânduielii de slujbă urmează Canonul[33] Sfintei Treimi al glasului de rând, după care se cântă Troparele Treimice din Ceaslov. Ideile cuprinse în aceste canoane au conţinut dogmatic, în ele reflectându-se învăţătura privitoare la Treimea Persoanelor şi la unitatea de fiinţă, la lucrările multe şi de multe feluri ale lui Dumnezeu Cel în Treime, manifestate în raport cu lumea creată, dar şi atitudinea de bucurie, smerenie, uimire şi pocăinţă a omului copleşit de lumina slavei lui Dumnezeu[34]. Canoanele Sfintei Treimi care

---

[30] SF. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh,* XXIX, 73, citat de E. BRANISTE, *Liturgica Specială,* Bucureşti 1980, 63.

[31] E. BRANISTE, *Liturgica Specială*, 63.

[32] E. BRANISTE, *Liturgica Specială*, 63.

[33] Succesiune de imnuri pe diferite teme încadrate în rânduiala Laudelor bisericeşti.

[34] Prezentăm aici câteva exemple dintr-un Canon al Sfintei Treimi în care se regăsesc cele afirmate: „Pe firea cea întreită şi una stăpânitoare a Dumnezeirii, cu cântări să o lăudăm, grăind: Ca ceea ce ai din fire noian nesecat de îndurare, păzeşte pe cei ce se închină ţie, şi-i mântuieşte ca un iubitor de oameni”; „Părinte, cel ce eşti izvor şi rădăcină, ca un pricinuitor al Dumnezeirii celei de o fire în Fiul şi în Sfântul Duh, izvorăşte inimii mele lumina cea cu trei luminători, şi o luminează cu

în prezent sunt parte componentă a Octoihului Mare sunt alcătuite de Sfântul Ioan Damaschinul (sec.VIII) în perioada în care imnografia de inspiraţie pur creştină cunoaşte apogeul. Troparele Treimice sunt de dată mai recentă, alcătuirea lor fiind atribuită Sfântului Grigore Sinaitul (1310).

Despre consistenţa şi profunzimea teologică a acestor imnuri vorbeşte însuşi textul lor. Redăm aici spre exemplificare două dintre ele: „Cuvine-se cu advărat a lăuda pe Treimea cea întru tot dumnezeiască; pe Tatăl Cel fără de început şi a toate lucrător, pe Cuvântul Cel împreună fără de început, Care din Tatăl mai înainte de veci fără stricăciune S-a născut şi pe Sfântul Duh, cel ce din Tatăl fără de ani purcede" sau „Tatălui Celui fără de început şi Dumnezeu, Cuvântului celui împreună fără de început şi Duhului mă închin. Fiinţa cea nedespărţită, una împreunată, Unimea cea întreit numărată, cu laude să o cinstim"[35].

Miezonoptica din duminici se încheie cu o rugăciune adresată Sfintei Treimi, alcătuirea acestei rugăciuni fiind datorată Sfântului Marcu Monahul[36]. Această slujbă, datorită elementelor care o compun, este una din puţinele slujbe şi forme de expresie directă a cultului de adorare a Sfintei Treimi, cu accentuat caracter doxologic. Concluzia pe care o desprindem de aici este aceea că duminica, ziua învierii Domnului, este ziua prin excelenţă de preamărire a Sfintei Treimi şi că împărăţia lui Dumnezeu spre care ne îndreptăm, a cărei venire se apropie, fapt pe care

---

împărtăşirea strălucirii celei dumnzeieşti strălucitoare"; „Treime neapropiată, împreună-veşnică, dumnezeiască stăpânie, împreună fără de început ceea ce eşti neschimbată întru toate..., destramă tot sfatul cel rău al potrivnicilor şi meşteşugirile demonilor, nevătămat păzindu-mă pururea, Doamne al tuturor" - Din cântările 1 şi 8 ale Canonului Sfintei Treimi, glasul 2, *cf. Octoih Mare*, Bucureşti, 1975[6], 108.111. Cu privire la învăţătura despre Sfânta Treime şi la modul cum aceasta se reflectă în cărţile de cult ale Bisericii Ortodoxe, vezi: N. BUZESCU, „Eccleziologia triadocentrică în canoanele Octoihului", *Ortodoxia* 28/2 (1976) 349-364; N. BUZESCU, „Premise ecumeniste în unele cărţi de cult ortodox (partea a III-a)", *Ortodoxia* 27/4 (1975) 614-632; I. IONITA, „Însuşirile lui Dumnezeu exprimate în cultul Bisericii Ortodoxe", *Mitropolia Banatului* 26/9-12 (1976) 629-642.

[35] *Ceaslov*, Bucureşti 1990[2], 42-43.

[36] E. BRANISTE, *Liturgica Specială*, 100.

ni-l aminteşte rugăciunea de la miezul nopţii, este împărăţia Sfintei Treimi.

O altă rugăciune care se adresează Sfintei Treimi este cea care încheie rânduiala Ceasului III. După unii, ea a fost alcătuită de Sfântul Mucenic Mardarie[37], iar după unele manuscrise greceşti ea a fost alcătuită de Sfântul Gherman I, patriarhul Constantinopolului[38].

Am amintit faptul că *Octoihul Mare*, cartea de slujbă de bază pentru cea mai mare parte a anului liturgic, conţine un mare număr de imnuri închinate Sfintei Treimi.

Perioada *Triodului*[39] perioada celor 10 săptămâni premergătoare Sfintelor Paşti) ne oferă spre rugăciune şi meditaţie Canonul cel Mare alcătuit de Sfântul Andrei Criteanul, canon a cărui slujbă este oficiată de două ori în Postul Mare: în prima săptămână, în cadrul Pavecerniţei celei Mari, şi în săptămâna a V-a, miercuri seara în cadrul deniei. Acest canon are un profund caracter şi conţinut penitenţial. Fiecare căutare a acestui canon se încheie cu un imn adresat Sfintei Treimi[40], arătând prin aceasta că pocăinţa şi dorinţa de iertare sunt adresate Sfintei Treimi de a Cărei comuniune ne-am despărţit prin păcat.

Perioada *Penticostarului* (perioada de opt săptămâni care urmează Sfintelor Paşti) se încheie şi ea cu o sărbătoare închinată Sfintei Treimi, situaţie comună Ortodoxiei şi Romano-Catolicismului.

---

[37] E. BRANISTE, *Liturgica Specială*, 153.

[38] E. BRANISTE, *Liturgica Specială*, 153, nota 39.

[39] O lucrare de o valoare deosebită care explică semnificaţiile liturgice şi duhovniceşti ale acestei perioade aparţine Ieromonahului Makarios Simonopetritul, *Triodul explicat, mistagogia timpului liturgic*, Deisis, Sibiu 2000.

[40] În unele dintre aceste imnuri se imploră iertarea: „Treime fără de început, nezidită, nedespărţită Unime, primeşte-mă pe mine cel ce mă pocăiesc, şi mă mântuieşte pe mine cel ce am greşit; a Ta zidire sunt, nu mă trece cu vederea; ci mă iartă şi mă izbăveşte de osânda focului"; în altele este preamărită Treimea: „Treime neamestecată, nedespărţită, de o fiinţă şi fire una; lumini şi lumină, şi trei sfinte, şi unul sfânt, este lăudată Treimea, Dumnezeu. Laudă şi preaslăveşte, suflete, viaţă şi vieţi, pe Dumnezeul tuturor", *Triodul*, Bucureşti 1970[7], 408.423. *Cf.* şi S. PASCARIU, *Comentariu la Canonul cel Mare al Sfântului Adrei Criteanul,* editat de Schitul Crasna-Prahova, 1997.

4. **Conţinutul trinitar al simbolismului liturgic**

În cultul divin ortodox există o mulţime de gesturi, acte şi formule liturgice care se repetă de trei ori. În această categorie putem menţiona: rugăciunile sau formulele liturgice „Doamne miluieşte", „Dumnezeule, curăţeşte-mă pe mine păcătosul şi mă miluieşte", „Aliluia", rostite foarte frecvent de trei ori, grupele de câte trei închinăciuni sau trei metanii, cădirea de trei ori spre Sfânta Masă, spre icoane sau spre credincioşi, înconjurarea de trei ori a sfintei biserici în anumite zile de peste an[41], aprinderea a trei lumânări în sfeşnicele cu trei braţuri, adunarea celor trei degete când ne însemnăm cu Sfânta Cruce, semnul binecuvântării făcut de trei ori peste anumite materii liturgice[42] în rânduiala unor ierurgii (sacramentalii), împărţirea anului în cele trei perioade liturgice (a Penticostarului, a Octoihului şi a Triodului) şi altele, sunt exprimări simbolice ale aceluiaşi adevăr: mărturisirea credinţei în Sfânta Treime şi preamărirea ei atât prin textul liturgic, cât şi prin actele şi gesturile liturgice.

Tâlcuitorii liturgici au atribuit semnificaţii şi simbolism trinitar şi unor grupe, de câte trei texte, de regulă biblice, ca şi unor grupe de laude bisericeşti. Ceasurilor III, VI şi IX Sfântul Ciprian al Cartaginei le dădea următoarea explicaţie:

> Noi vedem că la facerea rugăciunilor Daniil cu trei tineri tari în credinţă şi biruitori în robie, au păzit Ceasul al treilea, al şaselea şi al nouălea ca pentru Taina Sfintei Treimi, care avea să se arate în timpurile mai din urmă. Căci întâiul până la al treilea (ceas) arată numărul Treimii depline; de asemenea, al patrulea până la al şaselea o altă treime şi de la al şaptelea până la al nouălea alta, aşa că Treimea deplină se arată ca de trei ori trei ceasuri...[43].

Grupele de câte trei psalmi citiţi în rânduiala fiecărui ceas au aceeaşi semnificaţie. Se citesc câte trei psalmi "pentru cinstea Treimii şi pentru

---

[41] La Prohodul Domnului şi la Înviere.

[42] La sfinţirea untdelemnului din Rânduiala binecuvântării casei noi, *cf. Molitfelnic*, Bucureşti 1998, 330.

[43] *De dominica oratione*, 34-35, citat de E. BRANISTE, *Liturgica Specială*, 148.

cunoştinţa tainei ce s-a făcut într-acel ceas", interpretează Sfântul Simeon al Tesalonicului[44].

Însuşi locaşul de cult, în care petrece Dumnezeu Cel în Treime şi în care se oficiază slujbele şi rânduielile sfinte cu un bogat conţinut trinitar şi spre slava Sfintei Treimi, împărţit în pronaos, naos şi altar are, în interpretarea aceluiaşi tâlcuitor liturgic, simbolism trinitar.

5. **Concluzii**

Din cele prezentate mai sus, rezultă câteva concluzii importante pentru viaţa noastră trăită în perspectiva mântuirii, pentru viaţa liturgică la care suntem chemaţi să participăm şi pentru dialogul interteologic.

Prin însuşi actul Botezului săvârşit în numele Sfintei Treimi, credinciosul este invitat şi făcut părtaş la un nou mod de viaţă fundamentat pe iubire şi comuniune. Prin acelaşi act el dobândeşte o „conştiinţă treimică" ce-l determină la o viaţă plină de iubire şi care tinde mereu spre comuniune. „Pierderea conştiinţei treimice înseamnă căderea din Biserică"[45]. Misiunea fiecărui mădular în parte şi a întregului trup tainic al lui Hristos astăzi impune consolidarea permanentă a conştiinţei treimice.

Întreaga viaţă liturgică ortodoxă este un imn adresat permanent Sfintei Treimi. Prin viaţa liturgică Sfânta Treime sălăşluieşte printre noi şi în noi, împărăţia lui Dumnezeu devenind pentru fiecare o realitate prezentă. Prin cultul divin, plin de Treime, Biserica face din lume cer. „Scopul ei (al Bisericii) este să rămână pe pământ, nu să fugă de lume, până când nu o ia împreună cu ea, până când nu o face cer"[46].

În dialogul interteologic şi interbisericesc este necesar ca unele confesiuni să descopere că Sfânta Treime este modelul unităţii Bisericii, dar şi temeiul şi centrul manifestărilor liturgice. Când acest fapt va fi

---

[44] SF. SIMEON AL TESALONICULUI, „Despre sfintele rugăciuni", 327, în *Tratat asupra tuturor dogmelor credinţei...*, 212.

[45] Arhimandritul VASILIOS, *Intrarea în Împărăţie. Iniţiere în taina liturgică a unităţii Ortodoxiei*, Deisis, Sibiu 1996, 45.

[46] Arhimandritul VASILIOS, *Intrarea în Împărăţie...*, 47.

conştientizat de toţi, crezut şi trăit de toţi, nu numai Biserica va fi plină de Treime, ci şi viaţa noastră şi relaţiile dintre noi. În acest stadiu al cunoaşterii şi al relaţiilor dintre creştini nu va fi vorba "de învingători şi învinşi, ci de fraţi împăcaţi între ei, care preamăresc cu adevărat Treimea ca structură a supremei iubiri"[47].

Summary

„Holly Trinity - the basis and the center of the Orthodox cult", the study presented within the framework of the Orthodox-Romano-Catholic viva voce, organised in Iassy in May 2000, is structered on four chapters, as it followouws:

Chapter I intituled „Holly Trinity - the space within God lives, emphasizes the idea that the Church organization is elaborated following the Holly Trinity model and it is the visual icon of the Holly Trinity. The Church is at the same time the place where God is present to the end of the ages. In the second part of this chapter I relieved the way in which Jesus Christ refered to the Church unity. He conceived the Church having the Holly Trinity as prototype - and He refered to this by praying. This means that Jesus Christ offers us not only the model of the Church unity, but also the basis, the centre and the goal of the prayer, which is the Holly Trinity. From this idea, we can emphasize two major aspects: first is that the liturgical space is the one in which the Holly Trinity lives, and the second aspect is that the prayer is the only way to fulfil the unity God's will.

Chapter II is about the Holly Liturgy, which is seen both as a glory hymn to God and as a prayer in which we avow our believe in the Holly Trinity. The prayers and the hymns of Orthodox Liturgy have a Trinity content. The Creed, which is delivered at the Holly Liturgy and which has a Trinity content in the first its part, shows that only the person who avow his believe in the Holly Trinity may receive the Eucharist.

In the third chapter I relieved that in all Orthodox divine services, the Holly Trinity dogma is affirmed and preached in the content of the

[47] D.I. CIOBOTEA, „Dorul după Biserica nedespărţită...", 598.

hymns and prayers.

Chapter the fourth is about the Trinity symbolism of the Orthodox worship.

In conclusion I emphasized that within the inter-theological and inter - Churches dialog is necessary for some denominations to descover that the Holly Trinity is the icon of the Church unity and also the basis and the centre of all liturgical deeds. When this fact is understood by everybody, believed and experienced by everybody, not only the Church will be full of Trinity, but also people lives and the relationships betwen them. On this stage of knowledge and of the relationships betwen christians there won't be „winers and defeateds, but brothers getting on together, worshiping the Trinity in truth as the structure of the supreme love".